

ЭВАЛЮЦЫЯ ГРАМАДСКАГА ЛАДУ І МІЖНАРОДНАЙ ПАЛІТЫКІ СУЧАСНАЙ Польшчы

Мечыслаў Часноўскі

ДЗЯРЖАЎНА-ПАЛІТЫЧНЫЯ ПЕРАЎТВАРЭННІ

У заходняй суседкі Беларусі, якая яшчэ зусім нядаўна з'яўлялася сацыялістычнай і насліла назву Польская Народная Рэспубліка, адбываюцца маштабныя змены: разгортваецца трансфармацыя ўсёй былой эканамічнай і грамадскай сістэмы, усталяваюцца новыя міжнародныя арыенціры. У 1989 г. Польшча першай сярод краін сацыялістычнага блоку ўступіла на гэты шлях. “Круглы стол” (плоты – красавік) з удзелам прадстаўнікоў праўячых партый і апазіцыі палажыў пачатак палітычным пераменам, якія адбываліся ў форме кампрамісных пагадненняў. Парламенцкія выбары ў чэрвені прынеслі перамогу апазіцыі, ядром якой была “Салідарнасць” (“С”) – намінальна агульнапольскі самадзейны і незалежны прафесійны саюз, а фактычна праварадыкальны грамадска-палітычны рух. Гэта дало магчымасць ураду Т.Мазавецкага пачаць самую радыкальную сярод постсацыялістычных дзяржаў эканамічную рэформу на аснове рынкавай “шокавай тэрапіі”¹.

Ажыццяўленне тэрапіі суправаджалася абвастрэннем сацыяльна-эканамічнай сітуацыі, якая ў сваю чаргу ўскладняла палітычны клімат. Расла дэстабілізацыя, накалялася напружанне ўнутры новай эліты, распадалася старая, ускладняліся адносіны паміж абодвума бакамі палітычнай сцэны. Супрацоўніцтва рэфармагарскіх сіл у рамках “круглага стала” не пратрымалася і года. Падзенне камуністычных урадаў у другіх дзяржавах сацыялістычнага блоку, перамога Захаду ў “халоднай вайне”, урэшце, распад Савецкага Саюза стварылі міжнародную сітуацыю, спрыяльную для зруку ўправа. У лагеры “С” усё мацней гучалі патрабаванні паскарэння перамен, пад якімі падразумяваліся ў першую чаргу ліквідацыя сістэмы сумеснага кіравання і адхіленне левых на чале з прэзідэнтам Войцехам Ярузельскім ад уплыву на ход дзяржаўных спраў.

9 снежня 1990 г. на першых пасля 2-й сусветнай вайны ўсеагульных выбарах прэзідэнтам Рэспублікі Польшча быў абраны 37-гадовы лідэр “С” і лаўрэат Нобелеўскай прэміі міру Лех Валенса. За яго аддалі галасы 10,5 млн (75% галасавальшых) палякаў².

Левыя сілы знаходзіліся ў цяжкім стане. Пасля прайграных выбараў (у Сейм і Сенат у кастрычніку 1991 г.) ад іх адхінуліся партыі, якія дагэтуль прызнавалі гегемонію ПАРП. У самой ПАРП паражэнні выклікалі глыбокі ўнутраны крызіс. Большая частка яе членаў страцілі веру ў сэнс падтрымкі папярэдняй лініі. Выратаваць левыя сілы магла толькі радыкальная лерамена. У 1989 г. у шэрагах партыі сфармаваўся рух сацыял-дэмакратычнага характару. Гэты рух дабіўся прыняцця рашэння аб скасчэнні дзейнасці ПАРП і стварэнні новай партыі – Сацыял-дэмакратыі Рэспублікі Польшча (СдРП). Лідэрам рэфармавання і старшынёй партыі стаў Аляксандр Квасьнеўскі. СдРП прыняла праграму, адпавядающую па зместу традыцыям еўрапейскіх сацыял-

дэмакратый. Спачатку партыя была вельмі слабай. Але паступова, крок за крокам, яна зноў набывала ўплыў у грамадстве.

Вераснёўскія выбары 1993 г. у парламент праходзілі згодна з новым палажэннем аб выбарах у Сейм і адпаведна дзеючаму раней палажэнню аб выбарах у Сенат. Сейм абіраўся па прапарцыянальнай сістэме (як і да гэтага), але з высокімі “парогамі”, якія перашкодзілі ўваходжанню прадстаўнікам выбарчых спісаў, атрымаўшым менш 5% галасоў (а ў выпадку кааліцыі – менш 8%). Сенат быў абраны па прыпынку звычайнай большасці.

У выніку выбараў створаная пад эгідай СдРП кааліцыя Саюз левых дэмакратаў (СЛД) атрымала ўнушальную перамогу, атрымаўшы 37% мандатаў у абедзвюх палатах парламента. Другое месца заняла Польская сялянская партыя (ПСП – 32%). Правыя ж партыі ў пераважнай большасці ўвогуле не ўвайшлі ў парламент і стварылі агрэсіўную і шумную пазарпарламенцкую апазіцыю. У прыватнасці, яны спекулявалі на тым, што атрымалі падчас выбараў у цэлым больш 34% галасоў, а “штучны” выбарчы парог паасобку не дапусціў іх у парламент. Пагэтану правыя аспрэчвалі, прынамсі, неабаснавана яго рэпрэзентатывнасць.

Між тым, ад большасці назіральнікаў выпаў істотны факт: калі ў 1989 г. быў адхілены ад улады польскі камуністычны лагер, тады так званы агульнакраёвы спіс прыхільнікаў новага рэжыму склаў 7-8 млн чалавек, нашмат больш, чым у першым туры прэзідэнцкіх выбараў 1990 г. галасавала за Л.Валенсу. Нават больш, чым калі-небудзь пазней набіралі разам усе прасалідарнасцёвыя групы. Тады ніхто на пераможным баку не абцяжарыў сябе патрэбай расшыфраваць гэты сігнал, які яскрава сведчыў, што значная доля іх электарату пры пэўных абставінах не будзе спрыяць новаму ладу, можа хутка трансфармавацца. Гэтая база аказалася мінай, якую патрэбна было разброіць, а не выпрабавваць на трываласць. Але пераможцы перажывалі ўласны трыумф, пасылаючы прайграных на сметнік гісторыі.

Прайграўшыя левыя, у сваю чаргу, паводзілі сябе згодна з правіламі, што складаюцца ў стане патрозы. Частка з іх імкнулася далучыцца да пераможцаў, спадзеючыся выклікаць іх увагу старанным аплёўваннем мінулай сістэмы і былых таварышаў, іншыя спрабавалі знайсці сябе ў новых структурах, пазбягаючы ганебных актаў, трэція кінулі якар у бізнесе, большасць жа адышла ад грамадскага жыцця каб перачакаць, з іх пункту логляду, цяжкія часы. Бадай што найменшая частка рашылася пад уласнай сімволікай выступіць на палітычнай сцэне – хутчэй з мэтай правядзення “разведкі боем”, чым рэалізацыі наўняй і абдуманай канцэпцыі. Намаганні гэтай алошняй часткі апраўдаліся ўпершыню пад час прэзідэнцкіх выбараў 1990 г. – сабраныя Уладзімежам Цімашэвічам галасы (амаль 10% галасавальшых) паходзілі ад старога камуністычнага электарату. Ён ствараў цвёрдае ядро прыхільнікаў, заўсёды гатовых падтрымаць прадаўжальнікаў ПАРП. Іх было не столькі, каб надаць

Часноўскі Мечыслаў Эдвардавіч — кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры міжнародных адносін Белдзяржуніверсітэта

сваім прадстаўнікам значную ролю, але дастаткова каб існаваць на палітычнай сцэне. Частка патэнцыяльных выбаршчыкаў сацыял-дэмакратаў у той момант падтрымала Т.Мазавецкага як “меншае ліха”, якое хоць і намагалася дэмантаваць старую сістэму, але непасрэдна (як Валенса) не пагражала людзям, народжаным ёю³.

І вось выбары 1993 г. прынеслі перамогу левым сілам і паражэнне групам, паходзячым з “Салідарнасці”. Ці не адверглі палякі тым самым шлях рэформ, якім ідзе краіна ад 1989 г.? Здаецца, не. Вынікі выбараў дэманстравалі не адмову ад рэформ, а патрэбу змены іх стратэгіі, ачышчэння іх ад тых негатыўных рысаў, якія былі ўнесены правымі групамі. Што гэта за рысы? Найперш, імкненне да палітычнай дыскрымінацыі людзей, звязаных з кіраўніцтвам перыяду народнай Польшчы; клерыкалізацыя грамадскага жыцця. У сферы эканомікі - гэта рынкавыя рэформы, але такія, якія мала служылі людзям працы і не ўлічваюць прыцып сацыяльнай справядлівасці.

Праграма ўрадавай кааліцыі, якую ўтварылі сумесна СЛД і ПСП, не адмаўляла рэформ, але надавала ім лепшы, прымальны для грамадства напрамак. Гэта аказаўся цяжкі альянс, у ім існавалі і розніца інтарэсаў, і адметнасці праграмага характару. Аднак, перажыўшы некалькі ўрадавых і палітычных крызісаў, ён даказаў здольнасць кіраваць дзяржавай. Левацэнтрыйская кааліцыя імкнулася стабілізаваць польскія рэформы і праводзіць палітыку памяркоўнасці. Яна не ставіла мэтай знішчыць тое, чаго Польшча дасягнула, але старалася злагодніць адмоўныя вынікі “шокавай тэрапіі”, якія выклікалі масавае незадавальненне.

Трываласць левацэнтрыйскіх сіл ва ўладных вярхах атрымала пацвярджэнне і ў 1995 г. У выніку лістападаўскіх прэзідэнцкіх выбараў праварадыкальны Л.Валенса не змог працягнуць прэзідэнства на другі тэрмін і ўступіў сацыял-дэмакрату А.Квасьеўскаму. Валенсу не ўдалося на гэты раз сапхнуць свайго саперніка на палітычную ўзбочыну, хоць папярэднія пяць год ён рабіў гэта паймаўска. Адных прэм’ер-міністраў змяніў за гэты час шэсць.

На адыход ён вырашыў моцна “грымнуць дзярам”, у прыватнасці, дыскрэдытаваць прэм’ер-міністра Ю.Алексы - аднаго з найбольш уплывовых лідэраў сацыял-дэмакратаў. Падпарадкаваны прэзідэнту спецслужбы распрацавалі сцэнарый, адпаведна якому Алексы аказаўся... агентам КДБ СССР, а пазней Расіі. Пракуратура не знайшла падстаў для ўзбуджэння следства. Але сам Алексы аказаўся дыскрэдытаваны як палітык і зняважаны як грамадзянін. У лютым 1996 г. ён быў вымушаны дзеля стабілізацыі ўраду перадаць прэм’ерскія функцыі свайму калегу на парламенцкаму блоку У.Цімашэвічу⁴. Пасля “справы Алексы” правыя сілы перанакіравалі ўдар на Упраўленне аховы дзяржавы (УАД - галоўная служба бяспекі Польшчы). Урад абвінавачваў і ўблытванні УАД у сітуацыі, якія парушылі гарантываную Канстытуцыяй апалітычнасць гэтай службы. Пад градам крытыкі апынулася публікацыя так званай “Белай кнігі”, якая нібыта выявіла замежную агентуру польскіх спецслужбаў.

Карэкціроўка курса, прадпрынятая А.Квасьеўскім, не захранула дзяржаўных асноў. У той жа час метады прэзідэнцкага кіравання сталі больш працэдуральнымі, калектыўна выверанымі, будуюцца на больш шырокай палітычнай і сацыяльнай платформе.

Нядаўна адбылася чарговая змена ўкладу парламенцкіх сіл - ў выніку выбараў 21 верасня 1997 г. На

460 месц у Сейме прэтэндавалі каля 6,6 тыс кандыдатаў, на 100 месц у Сенаце - 520 кандыдатаў. Ад 600 да 800 кандыдатаў у абедзве палаты парламента вылучылі кожныя з найбольш уплывовых групак - СЛД, Унія свабоды (УС), Унія працы (УП), Рух адбудовы Польшчы (РАП) і створаны пад эгідай “С” блок правых партый Выбарчая акцыя “Салідарнасць” (ВАС). Права голасу мелі звыш 28 млн дарослых палякаў; выбарчая актыўнасць дасягнула амаль 48%. Вынікі выбараў прадэманстравалі істотны зрух сімпатый грамадзян управа. ВАС забрала ў Сейме каля 44% мандатаў, на гэты раз значна аспярэдзіўшы СЛД (35,6%). УС атрымала 13% месц, ПСП - 5,8%, РАП - 1,1%. Спачуванне многіх выклікала паражэнне шырока вядомай цэнтрыйскай партыі - УП, не дабраўшай 0,26% галасоў, каб пераадолець выбарчы парог⁵.

Ужо папярэдні аналіз пераконвае, што ВАС выграла выбары дзякуючы падтрымцы асяроддзя, найменш скарыстаўшага з пазітыўных дасягненняў сістэмнага перавароту, які адбыўся ў Польшчы пасля 1989 г. Сярод расчараваных, для каго “С” зноў стала сімвалам надзеі, аказаліся ў пераважнай большасці працаўнікі вялікіх прадпрыемстваў. Іх пазіцыю прадвызначыў не толькі нізкі ўзровень даходаў, але і перакананне, што хтосьці іншы карыстаецца плёнам іх барацьбы з камунізмам. Менавіта вялікія прадпрыемствы - суднабудаўнічыя, металургічныя і здабываючыя - былі бастыёнамі ў гэтай барацьбе. Там нарадзілася і перамагла “С”. У першы раз яна выграла, бо мільёны людзей паверылі, што ў новай Польшчы будзе больш свабоды і справядлівасці. Гэтыя надзеі споўніліся толькі часткова. Разам з падзеннем таталітарызму ўсталяваліся вольнасць і дэмакратыя, але адначасова значна паглыбілася сацыяльная няроўнасць. Умовы жыцця значнай часткі працоўных не толькі не паправіліся, а нават пагоршыліся.

У такой сітуацыі ў верасні 1993 г. выбары прынеслі паражэнне “С” і перамогу посткамуністычных СЛД і ПСП. Новая ўлада ажыццявіла гэўныя карэктывы эканамічнай і сацыяльнай палітыкі, але на самой справе прадаўжала распачатую ў 1989 г. ліберальную праграму рэфармавання народнай гаспадаркі. Зноў яна вымагала ад працоўных велізарных ахвяр, паглыбляючы і без таго непавагу гэтага асяроддзя да групак з камуністычным радаводам. У такіх умовах “С” ўдалося вярнуць рабочую падтрымку⁶. Дзякуючы ёй, СЛД праграў выбары. Аднак, гэтая падтрымка не дадзена раз і назаўсёды. Хутчэй яна нагадвае крэдыт, які патрэбна аплата кіраваннем у інтарэсах працоўных. Ці акажацца “С” на вышыні задання? Пытанне адкрытае. Яна апынулася ў цяжкай сітуацыі. Справа ў тым, што за сацыяльныя гарантыі ва ўсім свеце змагаюцца левыя сілы, а “С” заявіла аб сабе як стваральніца польскай “правіцы”, патрабуючай рэгуляванага абмежавання сацыяльных правоў.

Можна спадзявацца, што ў наступных выбарах Польшчу сустрэне чарговая нечаканасць, прадиктаваная неспаўненнем рабочых надзей.

З 20 кастрычніка 1997 г. пачаў працу новаабраны парламент. У канстытуцыйны тэрмін ён сфармаваў Савет міністраў. Левацэнтрыйская кааліцыя СЛД-ПСП адышла ў гісторыю. Урадавы кабінет стварыла новая кааліцыя: правая група ВАС і правацэнтрыйская партыя УС. Прэм’ер-міністрам прызначаны Ежы Бузэк, прафесар хіміі і эканамічны саветнік ВАС - постаць мала вядомая на ўладным Алімпе. Гэта насцярожвае аналітыкаў. Абвясчэнне ж спісу міністраў, які стракаціць імямі са шматлікіх партый-удзельніц кааліцыі, толькі ўзмацніла сумненні адносна таго, у колькі дырыжорскіх наладчак

будуць кіраваць міністэрскім “аркестрам” і хто стане за попітрам з галоўнай партытурай. Прэм’ер-міністр Е.Бузэк? Бясспрэчны лідэр ВАС М.Кшаклеўскі ў якасці “шэрага” прэм’ера? Віцэ-прэм’ер і кіраўнік гаспадарчага сегмента ўраду Л.Бальцэровіч, старшыня УС? Ці можа хто-небудзь іншы??”

Апошнія парламенцкія выбары мелі асаблівае значэнне. Яны падвялі своеасаблівы вынік пераўтварэнняў дзяржаўна-палітычнай сістэмы, пацвердзілі трываласць закладзеных дэмакратычных асноў, падалі адпаведны сігнал Захаду аб гатоўнасці польскага грамадства да больш сціслай інтэграцыі. У заходніх сталіцах развееўся лёгкі непакой, які ўзнік напярэдадні выбараў, калі акрэслілася верагоднасць змены ўкладу парламенцкіх сіл і перамогі правых. Тады ў дзеяннях прэзідэнта А.Квасьнеўскага, сьвярджаўшага, што магчыма найцяжэйшай паслявыбарчай задачай акажацца канструяванне стабільнай урадавай кааліцыі, замежныя эксперты адчулі ваганні і нават жаданне адкласці выбары. Апошнія прадказанні не спраўдзіліся, а польскі прэзідэнт праграў, страціўшы парламенцкую большасць у якасці сваіх прыхільнікаў, і выграў, вытрымаўшы выпрабаванне на дэмакратычную сталасць.

Да сярэдзіны 1997 г. Польшча жыла па старой, прынятай яшчэ ў сталінскія часы (1952 г.) Канстытуцыі. За прайшоўшыя дзесяцігоддзі ў яе было ўнесена нямала дапаўненняў, паправак і змен. Нягледзячы на гэта, яна ні па форме, ні па зместу ўжо не адпавядала ні агульнаграмадзянскім, ні сацыяльным, ні эканамічным запатрабаванням і ўмовам сённяшняй дэмакратычнай рэспублікі.

Прайшоўшыя да ўлады ў 1989 г. рэфарматары, як і апазіцыя, разумелі недарэчнасць (і небяспеку) узніклага вакуума. І пагэтам ўжо першы дэмакратычна абраны парламент стварыў камісію, якая павінна была распрацаваць праект новай Канстытуцыі РП. Яе меркавалася прыняць к 3 мая 1993 г. (гадавіне слаўтай “Канстытуцыі трэцяга мая” 1791 г.). Але праекты - не адзін, а цэлых сем - абмяркоўваліся амаль на чатыры гады больш! У сакавіку 1997 г. на сумесным пасяджэнні Сейму і Сенату (Нацыянальная асамблея) з 492 дэпутатаў 461 прагаласаваў за сінтэзаваны праект. А 25 мая на прайшоўшым усенародным рэфэрэндуме палякі нязначнай большасцю галасоў ухвалілі новую Канстытуцыю.

Значную частку з 200 артыкулаў Канстытуцыі многія спецыялісты лічаць вынікам кампрамісу паміж тагачаснай правячай большасцю і апазіцыяй у Сейме і Сенате. Апазіцыю, у прыватнасці, задаволіла, што новая Канстытуцыя значна абмяжоўвае правы прэзідэнта. Ён ужо не зможа самаўладна прызначаць міністраў замежных спраў, унутраных спраў і абароны. Не стане зашварджаць бюджэт, што ў мінулым не раз выклікала крызісныя сітуацыі. Каб пераадолець прэзідэнцкае вета, запатрабуецца не 2/3, а ўсяго 3/5 галасоў дэпутатаў парламенту. Кожны грамадзянін, акрамя таго, атрымлівае права звяртацца са сваімі скаргамі ў Канстытуцыйны суд, калі палічыць, што парушаны яго канстытуцыйныя правы⁸.

Па агульным меркаванні, удалося стварыць Асноўны закон, адпавядаючы духу эпохі. Ён не толькі замацаваў пераход ад таталітарызму да дэмакратыі, але і ўсталяваў прыярытэт дэмакратыі кампетэнцыйнай над дэмакратыяй большасці. Кампетэнцыйная дэмакратыя азначае, па-першае, што кожны орган мае ўладу, дакладна і скурпулёзна абмежаваную Канстытуцыяй і, па-другое, што ўлада народу, рэпрэзэнтаваная ў парламенце, таксама абмежавана - правамі грамадзян, меншасцей і да т.п., гэта

значыць, правамі, якія не могуць парушыць не толькі органы выканаўчай улады, але і парламент.

ІНТЭГРАЦЫЯ Ў ЕРАПЕЙСКІЯ СТРУКТУРЫ

Польшча, як і іншыя дзяржавы Сярэдняй Еўропы⁹, дэкларуе жаданне ўсеахопнага эканамічнага супрацоўніцтва і інтэграцыі з Захадам, што павінна стварыць гарантыі хуткага правядзення рынкавых рэформ і магчымасці пераадолення бар’ераў у развіцці. Дамінуе погляд, што толькі сціслая інтэграцыя з адным з цэнтраў сусветнай гаспадаркі, якім з’яўляецца Еўрапейскі саюз, дапаможа рэалізаваць мэты шырока акрэсленай бяспекі.

Сярод уладных эліт няма сумнення, што членства найперш звязваецца з дзяржаўнымі інтарэсамі, вакол якіх у сённяшняй Польшчы існуе палітычны кансэнсус. Розніца ў поглядах пачынаецца адносна канкрэтыкі. Напрыклад, што датычыць суверэнітэту. Ёсць сьвярджэнні, што членства ў ЕС абсалютна абмяжоўвае суверэнітэт. Але большасць у кіраўніцтве схільца да таго, што ў аснове канструкцыі Еўрапейскай супольнасці ляжыць сума суверэнітэтаў. Згодна з такой дэфініцыяй, дзяржава-удзельнік можа пашырыць уласны суверэнітэт коштам аб’яднання суверэнітэтаў, саўдзелу ў прыняцці рашэнняў, ці нефармальна - дзякуючы рэальнаму ўплыву на ход палітычных, эканамічных і сацыяльных працэсаў у Супольнасці.

Апрача праблемы суверэнітэту існуе другая, менавіта: праблема інтарэсу Польшчы ад уступлення ў Еўрасаюз. Бюро па справах еўрапейскай інтэграцыі (спецыяльна створаны польскі ўрадавы орган) гэтую карысць акрэслівае наступным чынам: а) канец “прывязкі” Польшчы да збанкрутаванай усходнееўрапейскай эканамічнай прасторы; б) інтэграцыя падтрымае і паскорыць сістэмныя пераўтварэнні ў краіне; в) Польшча не мае часу і здольнасці на эксперымент, альтэрнатыўны Еўрапейскаму саюзу; г) членства ў ЕС запэўніць краіне бяспеку і стабільнасць, таму што бяспека не зводзіцца толькі да ракет ды танкаў¹⁰.

Трэцяя праблема: які інтарэс будзе мець Еўрасаюз ад членства Польшчы? Ён відавочны ў частцы палітычнай - звязваецца з бяспекай Сярэдняй Еўропы, дэстабілізацыяй якой Запад не жадае дапусціць. А вось да вызначэння інтарэсу эканамічнага ЕС падыходзіць з яўным ваганнем. Ясна толькі, што да ўвагі прымаецца інтарэс макраэканамічны, вынікаючы з пашырэння гаспадарчага абшару.

Чацвёртае пытанне: як інтэгравацца? Вядома, перад усім працягваючы ўнутраныя рэформы. Інтэграцыя Польшчы з ЕС ужо працягае сплантанна ў такіх сферах, як гандаль, сумесныя інвестыцыі, дастасаванне стандартаў. Бюро па справах еўрапейскай інтэграцыі лічыць, што працэс даспявання і прыстасавання не павінен ахапіць больш двух дзесяцігоддзяў. Еўрасаюз жа схільны “расцягнуць” гэты тэрмін, што выступае адной з праблем на польскім шляху ў Супольнасць. У гэтым сэнсе рашэнне кіраўнікоў дзяржаў і ўрадаў ЕС (Люксембург, снежань 1997 г.) аб пачатку перагавораў з шэрагам краін - у т.л. з Польшчай - аб уступленні ў Супольнасць з’яўляецца толькі частковым пераадоленнем згаданай праблемы.

Польшча пралічвае вынікі прыстасавання найперш у эканоміцы. Чакаецца, што фундаментам прыстасавання стане макраэканамічная стабілізацыя. Будуць дасягнуты і іншыя мэты: кантроль над інфляцыяй, свабода прадпрымальніцтва і ўваходу ў рынак, адкрыты характар

гаспадаркі з канверсуемай валютай. Нарэшце – міжгалінавая структурная трансфармацыя і змена структур уласнасці. Калі апошняя не будзе закончана (у 1995 г. 60% ВУП было выраблена ў прыватным сектары), то польская эканамічная мадэль не дастасуецца да малельнага заходнеэўрапейскіх. Інтэграцыйны працэс прыспешыць таксама паэтапнае змяншэнне мытных ставак у гандлі з краінамі Еўрасаюза. Планаецца, што к 1999 г. у гандлі прамысловымі таварамі яны будуць ліквідаваны поўнасцю.

Дастасаванне – працэс не аднабаковы, Еўрапейскі саюз таксама павінен прыстасоўвацца. Абодва прыстасаваныя працэсы павінны быць узгоднены, і найлепш, як лічыць польскі бок, каб узнік план альбо праграма канвергенцыі па ўзору, выражанаму ў Маастрыхтскім трактате. Фінансавая дапамога ЕС у рамках фонду PHARE Варшаве ўжо недастаткова, хаця фонд і выдзеліў ёй на 1995–1999 гг. безваротную дапамогу ў памеры 1,15 млрд ЭКЮ. Раней, ад пачатку 90-х гг., Польшчы ўжо была вызначалася дапамога PHARE ў памеры 1 млрд ЭКЮ. К пач. 1996 г. яна была выкарыстана толькі на 60%¹¹ – галоўным чынам з-за жорсткага кантролю з боку Захада над яе спажываннем.

Асацыяванае членства РП у Еўрапейскім саюзе (з 1995 г.) спавадала нямаюць канкрэтных праблем. Так, запатрабавана Захадам адкрытасць польскага рынку можа прывесці да катастрофы многія прадпрыемствы і нават галіны. Мабыць па гэтай дзяржава захоўвае кантроль над нафтавым рынкам і не праводзіць рэструктурызаванне нафтавага комплексу. Існуюць перасцярогі, што нафтаперапрацоўчы комплекс не зможа вытрымаць канкурэнцыі пасля адкрыцця айчыннага рынку для больш танных заходніх нафтапрадуктаў. Аналагічныя апасенні маюцца і адносна польскіх банкаў, страхавых кампаній, гандлю, цяжкай прамысловасці. Дарэчы, запазненне з узгодненымі тэрмінамі адаптацыі ўнутранага нафтавага рынку стала сімптомам, які сведчыць, што Польшча будзе ўцягвацца ў ЕС па “расцягнутай” праграме.

Даволі цяжкавата дапасоўваецца польская вёска да заходнеэўрапейскіх стандартаў. Яе галоўныя праблемы – паўсюдная ручная праца і раздробненая гаспадарка. У дванаццаці дзяржавах Еўрасаюза з насельніцтвам у 360 млн жыхароў сельскагаспадарчай працай заняты 9 млн чалавек, што, па меркаванні эканамістаў, яўна зашмат. А ў Польшчы з 38 млн жыхароў на аграрны сектар іх прыпадае аж 4,5 млн¹². Праблемы дапасавання да нормаў ЕС стварае і польская сістэма сертыфікацыі. Яна аказалася спрэчнай з міжнароднымі гандлёвымі дагаворамі і вымагае значных выдаткаў. Далей: яшчэ да пачатку перамоў аб членстве ў Еўрасаюзе польскія ўлады павінны паскорыць прыватызацыю, наладзіць дзейсны грамадскі кантроль над развіццём сваёй арміі. Але самае нярадаснае ўражанне ў прадстаўнікоў ЕС пакідае сістэма сацыяльнага страхавання. Чысты даход практычна ўсіх страхавых кампаній краіны ў пач. 1996 г. аказаўся адмоўным. Некаторыя польскія эканамісты прызнаюць: сітуацыя ў сектары сацыяльнага страхавання ставіць пад сумненне ўсе старанні Польшчы на шляху інтэграцыі ў ЕС.

Затое турызм, як галіна, набывае ўсё тыповыя заходнеэўрапейскія прыкметы. У сацыялістычнай Польшчы цаніліся здабыткі на продаж тоны вугалю і сыравіны, а турызм не лічыўся вартым увагі. Цяпер ён становіцца дынамічным фактарам уцягвання краіны ў еўрапейскія і сусветныя сувязі. За некалькі гадоў яго развіццё паднялося да рангу важнейшай дзяржаўнай і грамадскай справы. Штогод лічба замежных турыстаў,

адвядваючых Польшчу, узрастае на 5–6%. У 1995 г. яны “пакінулі” ў краіне 6,4 млрд дол. У 1996 г. турызм даў 25% дзяржаўных валютных паступленняў¹³. Для паяткаў ён становіцца “курыйцай, што нясе залатыя яйкі”.

Апрача Еўрапейскага саюза, інтэграцыі Польшчы ў заходнеэўрапейскія структуры садзейнічае яе супрацоўніцтва з іншымі міжнароднымі эканамічнымі арганізацыямі. Сусветны банк, да якога Польшча далучылася паўторна ў 1986 г., выдзеліў ёй крэдытаў на 3,5 млрд дол. Ён садзейнічае атрыманню крэдытаў ад такіх фінансавых арганізацый, як Еўрапейскі банк рэканструкцыі і развіцця (ЕБРР), Еўрапейскі інвестбанк (ЕІБ). За кошт еўрапейскай інтэграцыі Польшча плануе к 2000 г. павялічыць свой нацыянальны даход на 9 млрд дол.

МЕСЦА Ў ЕЎРАПЕЙСКОЙ ЭКАНОМІЦЫ

Сучасны міжнародны эканамічны падзел характарызуецца далёка пасунутай унутры- і міжгалінавай спецыялізацыяй. Дзякуючы гэтай узрастае ўзаемалежнасць паміж усімі гаспадарчымі суб’ектамі. Знешняя правая гэта з’явы выступае хутчэйшы тэмп развіцця міжнароднага гандлю і пералівы сродкаў вытворчасці (галоўным чынам, фінансавага капіталу), чым сусветнага сукупнага прадукта.

Зрабіўшы стаўку на дынамічнае развіццё, польская гаспадарка ўлічвае згаданую акалічнасць і надае ўвагу першачарговаму развіццю гандлёва-фінансавай сферы. У гэтых умовах яна ўжо адчула ўздзеянне знешніх фактараў развіцця, стала паволі падцягвацца да параметраў еўрапейскай эканомікі. Хуткае пранікненне замежных тэхналогій прымушае кіруючыя колы краіны актыўна прыстасоўваць да іх сферы асветы, даследаванняў і эканомікі. Адзінай рацыянальнай стратэгіяй паводзін Польшчы на еўрапейскім рынку стала палітыка ўзаемазалежнасці, а не традыцыйная аўтаномія і эканамічная самастойнасць¹⁴. Пры гэтым сістэмныя змены праводзяцца не толькі дзеля рацыяналізацыі працэсаў гаспадарання, але і з намерам збліжэння з цэнтрам сусветнай гаспадаркі, якім з’яўляецца Еўрапейскі саюз.

Між тым, ацэньваючы месца польскай эканомікі ў Еўропе, аналітыкі падкрэсліваюць, што яе сённяшні стан ёсць вынік двух страчаных дзесяцігоддзяў для развіцця – 70-х і 80-х гг. Як вынік, паглыбілася дыстанцыя, аддзяліўшая Польшчу ад большасці гаспадарак свету. Азначным параметрам, які дае магчымасць параўноўваць вагу таго ці іншага краю на шкале сусветнай гаспадаркі, з’яўляецца памер эканамічнага патэнцыялу. Польскі патэнцыял, паводле МВФ, ацэньваецца як 31-ы ў свеце і 15-ы ў Еўропе.

Сёння перад Польшчай стаяць тры доўгатэрміновыя мэты, рэалізацыя якіх запэўніць краіне высокую пазіцыю ў еўрапейскай і сусветнай эканоміцы. Гэта: а) ліквідацыя запасычанасці, б) інтэграцыя ў Еўрапейскі саюз і в) тэхналагічная і структурная мадэрнізацыя эканомікі. Аналітыкі Сусветнага банку сцвярджаюць, што Польшчы запатрабуецца каля 20 гадоў на стварэнне рынкавай эканомікі адпаведна заходніх крытэрыяў. Гэта значыць, што мадэрнізацыя структур эканамічнага жыцця працягнецца прыкладна да 2010 г.¹⁵

Па ўзору развітых краін Захаду знешнеэканамічная стратэгія рэалізуецца на ўзроўні прадпрыемства і дзяржавы. З пункту погляду суб’ектаў эканомікі менавіта прадпрыемства, а не дзяржава канкуруе на міжнародным рынку. Аднак дзяржава стварае адпаведныя ўмовы для дзейнасці айчынных прадпрыемстваў на міжнародных

рынках. Паміж абодвума суб'ектамі існуе сціслая залежнасць.

Найвялікшай мэтай польскай стратэгіі адносна еўрапейскай эканомікі з'яўляецца яе рэалізацыя на ўзроўні прадпрыемства. Присутнасць польскіх вытворчых і гандлёвых прадпрыемстваў на рынках іншых дзяржаў была б доказам іх актыўнага ўдзелу ў функцыянаванні міжнароднай эканомікі. Рэаліі ж зусім іншыя: поўная залежнасць, якая выліваецца ў апусканне польскіх прадпрыемстваў да ролі субпастаўшчыкоў замежных фірм з Захаду.

У сучасны момант польскія прадпрыемствы не ў стане праводзіць класічную стратэгію заходніх фірм, якая палягае на экспарце, атрыманні ліцэнзій і рэалізацыі інвестыцый непасрэдна на рынках развітых краін. Гэта вынікае з іх слабасці ў сферах капіталу, арганізацыі і тэхналогіі. Найважнейшым элементам, які абумоўлівае стратэгію польскіх прадпрыемстваў на сусветным рынку, застаецца падтрымка (ці яе адсутнасць) з боку дзяржавы. Фактарам, абцяжарваючым замежную экспансію польскіх прадпрыемстваў, выступае і слабае веданне рынкаў. У гэтай сітуацыі на пачатковым этапе пранікнення ў сусветны рынак адзіна магчымая стратэгія дзеянняў заключаецца ў выкарыстанні пасрэднакаў (гуртавікоў, дыстрыб'ютараў, прадаўцоў) і прадстаўнікоў мясцовай палоніі для арганізацыі рэкламы. Такая стратэгія павінна даць плён у вывучэнні рынкаў, удасканаленні тэхнікі маркетынгу і прыгатаванні асновы для наступнага этапу экспансіі, заснаванага ўжо не на традыцыйным экспарце, а на дастаўцы тавара за мяжу праз уласныя структуры.

Такім чынам, сукупнасць мэтаў, умоў (як знешніх, так і ўнутраных) і магчымасцей пацвярджае, што месца польскай эканомікі ў Еўропе і сусвеце пакуль што цалкам залежыць ад той ролі, якую адыгрывае дзяржава. З цягам часу, дзякуючы трансфармацыі, якую праводзіць таксама ж дзяржава, роля яе прыватнай сферы на сусветным рынку ўзрастае, стратэгія дзеянняў змяняецца, а непасрэдныя высілкі дзяржавы змяншаюцца.

Як ужо зазначалася, Польшча "паставіла" на першачарговае развіццё гандлёва-фінансавай сферы. У прыватнасці, яна праводзіць курс на фарсіраванне знешняга гандлю, удасканаленне яго структуры, змяненне адмоўнага сальда, пашырэнне рынкаў збыту. З 1994 г. рос знешнегандлёвы абарот. Але апошнім часам у гэтай сферы вызначыліся негатыўныя тэндэнцыі, адмоўны плацёжны баланс з замежжам у 1997 г. павялічыўся на 43% у параўнанні з папярэднім годам і дасягнуў каля 11,8 млрд дол. Нарастаючы дэфіцыт ужо не ў стане зменшыць валютныя даходы ад так звананага малага памежнага гандлю. К таму ж і яны сталі падаць. Польскае кіраўніцтва непакоіць пагроза "чэшскага заносу"¹⁶, гэта значыць, сітуацыі, пры якой растуць дэфіцыт балансу замежнага гандлю пагражае абвалам эканомікі. У 1997 г. краіна аказалася ў пачатковай фазе такога слізгацення. Каб яго прыпыніць, запатрабаваўся жорсткі бюджэт і сродкі для аздараўлення дзяржаўных фінансаў.

Знешні доўг знізіўся з 47,2 млрд дол у 1993 г. да 42,2 млрд у 1994 г. у выніку дасягнутай дамоўленасці аб скарачэнні доўгу з Парыжскім і Лонданскім клубамі крэдытараў. Валютныя рэзервы краіны ў 1994 г. склалі 6 млрд дол і маюць тэндэнцыю да росту. 1995 год быў рэкордным у адносінах прыцягвання замежнага капіталу - 2,5 млрд дол. Большую частку склалі прамыя замежныя інвестыцыі.

Прыярытэты знешнеэканамічнай палітыкі Польшчы на бліжэйшыя гады прадвызначаны прынятай урадам у

маі 1995 г. праграмай "Міжнародная канкурэнтна-здольнасць польскай прамысловасці". Праграма ахапіла асноўныя напрамкі праэкспартнай і фінансавай дзейнасці, а таксама структурныя змены ў эканоміцы. Сярод гэтых напрамкаў асобае значэнне надаецца маніторынгу прамысловасці, г.зн. сістэмнай апрацоўцы бягучай інфармацыі, якая з'яўляецца асновай для прыняцця стратэгічных рашэнняў. Яе састаўной часткай выступае інфармацыя аб становішчы ў экспартнай сферы.

Неад'емнай часткай знешнеэканамічнай дзейнасці Польшчы з'яўляецца прынятая ў канцы 1994 г. "Урадавая праграма развіцця эканамічнага супрацоўніцтва з усходнімі і прыбалтыйскімі краінамі". Яна найперш ставіць мэтай затрымаць тэндэнцыю зніжэння долі ўсходніх суседзяў у знешнеэканамічным абароце¹⁷. У 1989 г. доля СССР у агульным аб'ёме польскага тавараабароту складала 28%. Апошнім часам сітуацыя змянілася. У 1995 г. доля Расіі складала 6%, Украіны - 1,3%, Беларусі - 0,9%. Затое рэзка вырасла вага Германіі: у 1995 г. яна складала 37% агульнага знешняга гандлю Польшчы. Палякі таксама ўзмацнілі ўласныя пазіцыі, упершыню ў 1995 г. адсунушы Расію на 2-е месца сярод усходніх партнёраў Германіі. Але манапольнае становішча немцаў на польскім рынку выклікае ў Варшавы апасенне папасці ў залежнасць ад магутнага партнёра. Непакой мае тым больш падставу, што гандаль з Польшчай складае для ФРГ усяго толькі 1% яе агульнага замежнага тавараабароту.

Падобна як з немцамі, боязь Польшчы выклікае і залежнасць ад сыравіннага рынку Расіі - па нафце і газу. З гэтай нагоды Польшча скараціла дастаўкі расійскай нафты з 85 да 60%, павялічыўшы яе імпорт з іншых краін. Цяжэй пазбегнуць гэтай залежнасці адносна паставак газу, тым больш што ў 1993 г. падпісаны польска-расійскі дагавор аб будаўніцтве сістэмы транзітных газоправодаў. Заключанае Польшчы выклікае нежаданне Расіі падпісваць доўгатэрміновае пагадненне аб пастаўках газу. Таму павялічваюцца яго закупкі ў Нарвегіі.

Непакой палякаў з-за наплыву замежнага капіталу і звязанай з гэтым канкурэнтнай з айчыннымі вытворцамі і банкірамі паволі праходзіць. Апытанне, праведзенае восенню 1995 г., паказала, што 59% палякаў разумеюць патрэбу замежных крэдытаў для краіны, і толькі 16% выказаліся "супраць"¹⁸.

Нягледзячы на ўнутрыэканамічныя цяжкасці, Польшча сама зрабіла крокі ў якасці інвестара. Удзел дзяржсектара ў гэтых мерапрыемствах нязначны, найбольш актыўны - прыватны капітал. Пачынаючы з 1991 г., польскія прадпрыемальнікі ўлажылі ў замежныя інвестыцыі крыху больш за 200 млн дол. Па ўсім свеце дзейнічае каля 6 тыс суполак з польскім капіталам, большасць з якіх у краінах былога СССР. Амаль палова інвестыцый трапіла ў краіны Еўрасаюза, галоўным чынам, у Германію і Англію.

Польскія прадпрыемальнікі ўлажылі ў эканоміку Беларусі каля 65 млн дол. Тут зарэгістравана 570 сумесных прадпрыемстваў і 200 фірм са 100-працэнтным польскім капіталам. Большасць з іх займаецца гандлем, перапрацоўкай сельгаспрадукцыі, вытворчасцю адзення і бытавой хіміі. Польскія інвестыцыі ва Украіне склалі 11,5 млн, у Літве - 14 млн дол¹⁹.

Як нагадалася, у агульным аб'ёме польскага тавараабароту доля Беларусі складае каля 0,9%. Польшча экспартуе ў нашу краіну харчовыя тавары і напоі (18% ад аб'ёму экспарту), вырабы электрамеханічнай вытворчасці (16%), хімічныя тавары (10%). У польскім імпарце пераважаюць мінеральныя прадукты (31%), прадукцыя

хімічнай прамысловасці (25%), сінтэтычных валокны і тканіны (13%). У 1995 г. польска-беларускі тавараабарот, павялічыўшыся на 58%, склаў каля 480 млн дол, але пазней гэты паказчык пачаў змяншацца.

Польская банкаўская сістэма выклікае скептыцызм еўрапейскіх экспертаў з-за сваёй інтэграцыйнай абмежаванасці. Па іх сцвярджэнні, буйнейшы ў краіне Bank Handlowy са статутным капіталам 725 млн дол. займае толькі 386-е месца ў рэйтыngu банкаў краін ЕС. А сума капіталаў польскіх банкаў, сабраных разам, размясцілася б у трэцім дзесятку рэйтыngu. Польскі ўрад прымае меры па ўмацаванні банкаўскага сектару, але паводле думкі назіральнікаў, наўрад ці механічнае аб'яднанне зможа паўплываць на канкурэнтаздольнасць з еўрапейскімі гігантамі, валодаючымі сотняй мільярдаў долараў асноўнага капітала.

ЗНЕШНЕПАЛІТЫЧНАЯ ДАКТРЫНА І РОЛЯ У СІСТЭМЕ ЕўРАПЕЙСКОЙ БЯСПЕКІ

Пасля 1989 г. наступіў чарговы прыныцповы паварот у геапалітычнай сітуацыі Польшчы: змена ладу, набываючы поўнай суверэннасці як унутранай, так і знешняй, узнікненне новых дзяржаў у якасці бліжэйшых суседзяў РП. У больш шырокім сэнсе гэты паварот, па меркаванні польскіх аналітыкаў, азначаў распад яліцінска-патсдамскай сістэмы, спавадаваны аб'яднаннем Германіі, распадам СССР, а таксама ліквідацыяй Варшаўскага дагавору і СЭУ.

У гэтым кантэксце галоўным пунктам польскага інтарэсу чарговы раз у гісторыі на нейкі час сталі ўзаемаадносінны з Германіяй. Гаворка ішла найперш аб польскай заходняй мяжы падчас працэсу аб'яднання ФРГ і ГДР. Архітэктары тагачаснай польскай знешняй палітыкі занялі, па сённяшніх ацэнках, слушную пазіцыю несупраціўлення аб'яднаўчым імкненням немцаў, нягледзячы на гістарычнае права дэманстраваць стрыманасць адносна былога праціўніка.

Польшча выклала ўласнае разуменне аб'яднаўчага працэсу ў суседзяў, падкрэсліўшы абавязковасць захавання мяжы па Одэру і Нэйсе і нармалізацыі ўзаемаадносін з ФРГ. Знешнія абставіны аб'яднання Германіі былі для Польшчы цяжкія і няясныя, калі ўлічыць, што нават пасля згоды Масквы на аб'яднанне справа захавання згаданай мяжы не разглядалася, і ФРГ прапаноувала паставіць гэтае пытанне не ў час перагавораў па формуле "2+4", а ў германскім парламенце ўжо пасля аб'яднання.

Узаемадчыненні з Германіяй, не прывёўшы да парушэння статусу кво ў пытанні сумеснай мяжы, стварылі часовы прыярытэтны акцэнт у знешнепалітычнай дактрыне Польшчы. Яна стала стратэгічным партнёрам новай ФРГ, хоць па-ранейшаму уважліва аналізуе пераўтваральныя працэсы, якія адбываюцца ў заходняй суседкі. Да ўвагі прымаецца велізарны пераплыв сродкаў з захаду на тэрыторыю былой ГДР, які абцяжарвае нямецкую гаспадарку. Праўда, знікаючае адставанне папраўляе там жыццёвыя асновы, пагэтану палякаў не трывожыць сітуацыя за іх заходняй мяжой. Пасля заканчэння інтэграцыйных працэсаў Германія несумненна стане эканамічна наймагутнейшай дзяржавай Еўропы. Вядома, яна не будзе ўхіляцца ад большай адказнасці за міжнародны стан і бяспеку. Але ці азначае гэта, што еўрапейцы павінны "выцгануцца ў струнку" перад новым узростам нямецкай магутнасці? На гэтае пытанне

афіцыйна палякі адказваюць "не", аргументуючы, што германская палітыка моцна ўплецена ў сістэму еўрапейскай супольнай залежнасці. Кожнае дзеянне з намерам дасягнуць аднабокай карысці будзе з парогу адхілена і такім чынам не давядзе да рэалізацыі чыста пранямецкіх інтарэсаў²⁰.

Галоўным заходнім прыярытэтам польскай дзяржавы вызначана ўваходжанне ў заходне-еўрапейскія структуры калектыўнай абароны - НАТО і ЗЕС. За істотны аргумент на карысць такога рашэння палякі прымаюць адсутнасць сур'ёзнай альтэрнатывы палітыцы хуткай інтэграцыі ў сферы бяспекі і палітычных структуры Захаду.

Ужо з канца 80-х гг. палякі свядома імкнуцца вызваліцца з існаваўшай паміж пасляваеннымі блокамі "шэрай паласы" слабасці і нястачы і ўключыцца ў якасці партнёраў, а не васалаў у сістэму агульнаеўрапейскай бяспекі. Пры гэтым увага акцэнтаецца на ўваходзе ва ўплывовую сістэму, і ў гэтым разрэзе лічыцца, што, напрыклад, АБСЕ такой сістэмай не з'яўляецца і стаць не можа. У кіруючых колах існуе перакананне, што краіна першы раз за 300 год атрымала шанса на суверэннітэт, і ён павінен быць забяспечаны моцным і стабільным еўрапейскім палітычным укладам.

У мінулыя дзесяцігоддзі Польшча незалежна ад сітуацыі, нават маючы фармальны суверэннітэт, заўсёды сутыкалася з абмежаванай магчымасцю вырашэння ўласнага лёсу. Пагэтану сёння там не шукаюць альтэрнатывы выбранай пасля 1989 г. палітыцы. Дапускаюць яе эластычнасць, лічачы магчымымі кампрамісы і нават уступкі, але не адыход ад прыныцпаў. Якая-небудзь іншая палітыка, напрыклад, усходняя - больш адкрытая на Расію - прымальная толькі пры ўмове моцнай апоры, у тым ліку, арганізацыйнай, на еўрапейскія структуры, перад усім на Еўрапейскі саюз і Атлантычны пакт.

Праведзенае восенню 1995 г. апытанне выявіла, што больш 80% палякаў выказваецца за ўступленне РП у НАТО. Але адначасова большасць грамадзян (59%) не жадае, каб на тэрыторыі краіны дыслакаваліся натаўскія войскі. Мала хто (2%) выступае за размяшчэнне на польскай тэрыторыі ядзернай зброі; супраць размяшчэння - 82% палякаў. Палітыкі правай арыентацыі прагнуць хуткага прыёму Польшчы ў НАТО. Ён мог бы наступіць, па іх меркаванні, перад уваходам у Еўрапейскі саюз. Тым часам грамадзяне маюць іншае меркаванне; для 27% з іх важней інтэграцыя з ЕС. І толькі 12% аддае перавагу НАТО²¹.

Сапраўднае змаганне за пашырэнне НАТО - ужо без характэрнай для 1-й пал. 90-х гг. палітычнай рыторыкі і закліканняў - распачалося 1 кастрычніка 1997 г. падчас сустрэчы міністраў абароны Пакту ў галандскім горадзе Маастрыхт. Упершыню тут прысутнічалі і кіраўнікі абарончых ведамстваў з Польшчы, Чэхіі і Венгрыі. А ў снежні 1997 г. у Бруселі гэтыя краіны атрымалі афіцыйнае запрашэнне ў НАТО. Канчатковае рашэнне будзе прынята на сустрэчы ў вярхах дзяржаў альянса ў Вашынгтоне ў 1999 г. Гэта падзея не паўплывала на пазіцыю расійскага кіраўніцтва: яно па-ранейшаму прырэчыць пашырэнню НАТО на Усход. Можна меркаваць, што палавінчатае рашэнне, прынятае ў Бруселі, якраз прадыхтавана імкненнем далікатна змяніць гэту пазіцыю на працягу двух год.

У НАТО чакаецца, што новыя кандыдаты неўзабаве прымуць на сябе гэтую адказнасць, што выцякае з членства ў альянсе. Пятрабаванні будзе нялёгка выканаць, калі браць пад увагу тое, што за выключэннем

Вялікабрытаніі, Германіі і Італіі, якія выносяць усе выдаткі ад прыналежнасці да НАТО, у тым ліку, ад размяшчэння на сваёй тэрыторыі амерыканскіх войск і ядзернай зброі, астатнія члены карыстаюцца гэўнымі ўльготамі, прынамсі, у мірны час.

Кошты пашырэння НАТО і надалей застаюцца вялікай таямніцай, галоўным чынам таму, што зацікаўленыя краіны штораз называюць новае “меню”. Працуючы ў Польшчы, Чэхіі і Венгрыі натаўскім экспертам даручана адказаць на пытанне, якія рэформы ўзброеных сіл патрэбна правесці, каб новыя члены, згодна з арт. 5 Вашынгтонскага трактату, былі здольнымі да калектыўнай абароны. Адпаведны рэпартаж падрыхтаваны да снежаньскай (1997 г.) сустрэчы міністраў замежных спраў краін Пакту ў Бруселі.

На кошты пашырэння ўплываюць перад усім усе выдаткі, звязаныя з узмацненнем рэгіянальных апэратыўных здольнасцей альянса. Яны складаюць 8-10 млрд дол і будуць пакрыты цяперашнімі членамі НАТО. Выдаткі на мадэрнізацыю існуючай інфраструктуры ў Заходняй Еўропе, а таксама рэарганізацыю структур камандавання ацэньваюцца ў 9-12 млрд дол, з чаго 1,5-2 млрд ляжа на ЗША, 4,5-5,5 млрд - на цяперашніх членаў, астатнія ж 3-4,5 млрд - на Польшчу, Чэхію і Венгрыю. У сваю чаргу кошты, звязаныя з мадэрнізацыяй узброеных сіл новых членаў ацэньваюцца ў 10-13 млрд дол. Спосаб падзелу гэтай сумы паміж Варшавай, Прагай і Будапештам будзе залежыць ад велічыні і стану аснашчэння адпаведных армій. Мяркуюцца, што на працягу бліжэйшых 13 год Польшча мусіць заплаціць 7,8-10,5 млрд дол, на Чэхію і Венгрыю прыпадзе 2,6-3,5 млрд²².

Для дзяржаў Сярэдняй Еўропы гэта значныя квоты. Для Венгрыі гэта азначае узрост бюджэтных выдаткаў на абарону аж на 50%, пры гэтым належыць памятаць, што краіна прызначае для гэтай мэты толькі 1,2% ВУП. У выпадку з Польшчай і Чэхіяй выдаткі таксама ўзрастуць, хоць і не ў такіх прапорцыях.

Ва ўмовах змен у СССР пасля 1989 г. і пры не да канца ясных перспектывах эвалюцыі на савецкім абшары Польшча адмовілася ад адзінага погляду на ўсходняе суседства і пачала дыферэнцыраваць палыходзіць у адносінах да ўзнікаючых там дзяржаўных суб'ектаў. Адначасова яна ўдакладніла прыярытэты еўрапейскай палітыкі, вылучыўшы на першы план інтэграцыю з палітыка-вайсковымі і эканамічнымі структурамі заходняга свету і на другі - імкненне да ўстанавлення добрых адносін з суседзямі. Польскія аналітыкі лічаць, што такая змена курсу эфектыўна замаргавала магчымыя адмоўныя для Польшчы вынікі распаду Савецкага Саюза.

Путч 1991 г. у СССР змяніў падыход Захаду да асабліва прывабнай налякам справы пашырэння НАТО за кошт дзяржаў Сярэдняй Еўропы. Менавіта тады пачалася дыскусія “за” і “супраць”, якая працягвалася і зараз.

Што датычыць другога прыярытэту, то, як сцвярджае польскі бок, вызваленне Польшчы першай зпад савецкага ўплыву акрэсліла дынаміку наступных змен у Цэнтральнай і Усходняй Еўропе і ў самым СССР, прыспешыла дасягненне назалежнасці бліжэйшых суседзяў Польшчы на Усходзе. Польская дыпламатыя выкарыстала гэтую сітуацыю для ўсталявання і нармалізацыі адносін з усімі новымі суседзямі. Польшча стала першай краінай рэгіёну, маючай дагаворныя адносіны з усімі дзяржавамі, з якімі яна мяжуеца.

Але дзяржавы, дасягнуўшы суверэнітэту пасля распаду СССР, занадта слабыя, каб быць у стане забяс-

печыць уласнымі альбо рэгіянальнымі магчымасцямі эфектыўныя палітычныя і вайсковыя гарантыі. Аб іх абмежаванай эфектыўнасці сведчаць і ініцыятывы па рэгіянальнай бяспецы і супрацоўніцтву (Вішаградская група (ВГ), Савет дзяржаў Балтыйскага мора (СДБМ)). У іх формуле дзеянняў не праглядаецца магчымасць ісці далей размоў і дэкларацый аб супрацоўніцтве. Пагэтаму польская дыпламатыя робіць галоўную стаўку на натаўскі ахоўны парасон, рэгіянальныя ж арганізацыі падтрымлівае дзеля надання вагі ўласным ініцыятывам.

Польская палітыка адносна ўсходніх суседзяў падвяргаецца крытыцы, але для самой Польшчы яе можна назваць эфектыўнай. Пасля 1989 г. яна насіла двухвектарны характар. З аднаго боку, аказвалася падтрымка працэсу паглыблення суверэнітэту прыбалтыйскіх рэспублік, Беларусі і Украіны без умяшання ў іх раўнапраўныя дагаворныя адносіны з Расіяй, хоць польскія палітыкі сцвярджаюць, што такія адносіны нерэальныя, калі ўлічыць эканамічную залежнасць гэтых краін ад Расіі. З другога боку - у адносінах з Масквой Варшава выказвала рашучасць абараняць уласную суверэнасць і імкнулася да адбудовы эканамічнага супрацоўніцтва, пазбягаючы дзеянняў, якія б даводзілі да абвастрэння адносін у палітычнай плоскасці.

Знешнепалітычная канцэпцыя РП надае дужа ўвагі інтэнсіўнаму развіццю кантактаў з Украінай і Беларуссю. Улічваецца, што абедзве гэтыя дзяржавы маюць працяглую мяжу з Расіяй, але меншыя па плошчы і геапалітычнаму ўплыву. Таму ім больш, чым Расіі залежыць на супрацоўніцтве з Польшчай. Справа польскага ўдзелу ў заходняй Супольнасці для іх гэтак жа важная, як і для Расіі. І калі Кіеў і Мінск аднагоуюць у польскіх планах карыснасць, а не пагрозу, яны будуць імкнуцца змяніць пазіцыю Расіі. У выніку польская ўсходняя мяжа будзе памостам, а не заслонай. Патрэбна, лічыць Варшава, аблягчаць рух людзей і тавараў, тварыць лепшыя ўмовы для супольных прадпрыемстваў. Тады польскі ўваход у НАТО не створыць “жалезны занавес” на ўсходняй мяжы. Аднак, усходнія імкненні знаходзяць слабае практычнае ўзаабленне, застаючыся больш на ўзроўні намераў.

Безумоўнымі дасягненнямі апошніх гадоў у знешняй палітыцы польскія дыпламаты лічаць прызнанне сваёй заходняй мяжы кіраўніцтвам аб'яднанай Германіі, бесканфліктны вывад савецкіх (расійскіх) войск са сваёй тэрыторыі і спадзяюцца, што трэцім важнейшым дасягненнем стане ўключэнне РП у НАТО.

Ужо на працягу некалькіх гадоў Польшча мае дасканала распрацаваную ў тэарэтычным плане формулу нацыянальнай бяспекі, выпакутаваную дасведчанымі папярэдніх дзесяцігоддзяў. Як сцвярджаюць польскія аналітыкі, менавіта 70-я і 80-я гг. былі перыядам, калі праваячая эліта і грамадская думка ўсведамлілі прынцыповае значэнне трох элементаў і зараз істотных з пазіцыі дзяржаўных інтарэсаў Польшчы: геапалітычнага становішча, гістарычнага вопыту і грамадскага ладу. Апошні быў тормазаў для выкарыстання першых і разбудовы кантактаў з дынамічна развіваючымся міжнародным асяроддзем. Рабілася ясна, што з пункту погляду шырокага разумення бяспекі Польшчы і яе міжнароднай ролі ключавым абшарам павінна быць Заходняя Еўропа.

У кантэксце месца ў еўрапейскай бяспецы інструментамі міжнароднага ўплыву Польшчы сёння з'яўляюцца: перспектыўная роля РП як перадавога плацдарма ў сістэме НАТО і ўзмацненне еўрапейскага голасу краіны за кошт удзелу ў Веймарскім трохвугольніку²³. Афіцыйны пункт погляду польскіх ваенных і палітычных

элiт зводзiцца к таму, што Польшча, стаўшы членам НАТО, прыойме сённяшняю ролю Германii: польская тэрыторыя ў абарончай сiстэме альянса набудзе стра- тэгічнае значэнне.

Истотным козырам Польшчы ў сiстэме еўрапейскай бяспекi выступае і так званы "Веймарскi трохвугольнік" - г.зн. штогоднiя неформальныя сустрэчы кіраўнiкоў Францыi, Германii і Польшчы. Адзiн з iнiцыятараў ства- рэння "трохвугольніка" - былы мiнiстр замежных спраў ФРГ Г.-Дз. Геншэр - лiчыць, што "трохвугольнік" добра развiўся, хоць яго магчымасцi яшчэ далёкiя ад вычарпання. Палякi, французы і немцы павiнны ўсведамiць сваю велiзарную адказнасць за будучае Еўропы. Што датычыць немцаў і палякаў, то пасля фазы горкiх расчараванняў, найперш пасля жулдасцей першай паловы веку, яны паказваюць узор узаемадзеяння па-новаму, не забываючы аб гiсторыi і яе вопыце.

Аднак у геапалiтычным сэнсе сiтуацыя ў цэлым застаецца падобнай да ранейшай, калi на вызначэнне курсу развiцця Польшчы заўсёды ўплывалi альбо Усход, альбо Заход. У гэтым кантэксце сённяшняя польская дзяржава iмкнецца працягваць сваю гiстарычную лiнiю недапушчэння зблiжэння памiж Германiяй і Расiяй (нават шырэй: памiж Захадам і Расiяй) без удзелу Польшчы. Вырашэннем гэтай дилемы, адпаведна польскiм намерам, было б салiднае паглыбленне абодвух вялiкiх суседзяў у сiстэму еўрапейскага супрацоўнiцтва з актыўным і ўплывовым удзелам Польшчы.

Сярод палякаў шырока вядомая iсцiна, што чым лепшыя адносіны яны маюць на Усходзе, тым мацнейшая iх пазiцыя на Заходзе. Але гэтая традыцыйнасць сёння мае вiдавочную загану: яна змяняе ўвагу да сярэд- нееўрапейскай і балтыйскай геапалiтычных восяў. Таму ў апошнiя гады Польшча рабiла спробы ўраўнаважыць усе названыя кірункi дзякуючы, мiж iншым, iнiцыятывам і актыўнаму удзелу ў шматбаковых структурах рэгі- нальнага супрацоўнiцтва: Цэнтральна-Еўрапейскай iнiцыятыве (ЦЕI), ВГ, СДБМ, Цэнтральна-Еўрапейскай асацыяцыi свабоднага гандлю (СЕFTA).

Акрамя iмкнення да iнтэграцыi з заходнiмi структурамi і актыўных дзеянняў у рэгіёне, трэцiм элементам, ураўнаважваючым ролю Польшчы ў сiстэме еўрапейскай бяспекi, з'яўляецца ўдзел у агульнаеўра- пейскiх рашэннях, спрыяючых пераламанню старых падзелаў кантыненту. З гэтым апошнiм элементам звязана галоўная мэта і адначасова галоўная праблема польскай канцэпцыi бяспекi: усталявання жаданага месца Польшчы

на лiнii Заход - Расія. Калi з заходнiм вектарам усё зразумела, то ў адносінах да Расiі польскія аналітыкi пастаянна шукаюць адказ на пытанне: якой павiнна быць доўгатэрминовая стратэгія ў адносінах да вялiкага ўсходняга суседа.

Частка палiтычных і грамадскiх дзеячоў зася- роджваецца на праблеме: альбо - альбо. Альбо ўваход у НАТО, альбо развiццё дабрасуседства з Расiяй. Часам падкрэслiваецца, што расiйскi вектар можа аказацца асаблiва карысным, паколькi аслабленая Расія патрабуе польскай падтрымкi. Шматлiкiя апаненты гэтай плынi не адмаўляюць узаемна дабрасуседскiх адносiн з Расiяй, але заклiкаюць не выпускаць з-пад ног глебу. Прарасiйскасць будучага не мае, - сцвярджаюць яны, - паколькi стварае ўмовы для адраджэння расiйскай неiмперскай палiтыкi і захавання яе свабоды маневра ў Сярэднiй Еўропе і, як вынік, патрэбу ўзнаўлення барацьбы палякаў за суверэ- нiтэт ва ўмовах сапернiцтва звышдзяржаў. Польская знешнепалiтычная дактрына вызначае, што ў любым выпадку з боку Расiі зыходзiць небяспека, а Польшча адыгрывае другарадную ролю ў сiстэме бяспекi на канты- ненте, хоць ролю і вельмi актыўную.

Прымаюцца ў разлiк два сцэнарыі - "добры" і "злы". Паводле добрага, у Расiі разаяўляецца дэмакратыя і рынак, а НАТО акажацца пашыраным. Разам з умаца- ваннем прыватнай уласнасцi і дэмакратыi расiяне - падобна як некалі англічане, французы ці іспанцы - упэўняцца, што захаванне iмперыi вяжачца з вялiкiмi коштамi і другараднымi выгадамi. Грамадзяне, усведа- мiўшы, што справа звязана з iх грашыма, у меншай ступенi будуць падтрымліваць iмперскiя лозунгі і планы. Пашырэнне НАТО і ЕС зробіць немагчымай патэн- цыяльную экспансiю і лiквідуе пачуццё раўнавагі сіл. Гэта аслабiць iмперскiм памкненнi расiйскiх палiтыкаў, сканцэнтруе iх высiлкi на будовае сучаснай дзяржавы, абвергне iдэю раўнавагі сіл як прычыну бяспекi і сцiлiць да сур'ёзнай зацiкаўленасцi ў iнтэграцыi. Як вынік, праз пэўны час палякi і расiяне акажуцца ў адным палiтычным, эканамiчным і ваенным супольнiцтве.

Паводле злага сцэнарыя, Расія адыдзе ад дэмакратыi і рынку, утвараючы ўласны свет. Калi НАТО і ЕС пашырацца - Польшча стане франтавым краем, асу- лжаным на небяспеку. Але яна будзе членам супольнiцтва, якое абапіраецца на правах чалавека, дэмакратыi і вольным рынку. Калi ж ні НАТО, ні ЕС не прымуць новых членаў, Польшчу чакае цяжкая роля васала аўтарытарнай Расiі, альбо роля санiтарнага кардону.

¹ Вятр Е. Польша: пять лет после перелома // Свободная мысль. - 1994. - № 12.

² Kto jest kim w Polsce. Biogramy. 1994-1995. - Warszawa, 1996. - Cz.1, s.4.

³ Pluta J.J. Jak umierala formacja // Kultura (Paryz). - 1997. - № 11. - S. 55.

⁴ Trybuna. - 1996. - 28 luty.

⁵ Gazeta wyborcza. - 1997. - 25 wrzes.

⁶ Wprost. - 1997. - № 40.

⁷ Wprost. - 1997. - № 45.

⁸ Rzeczpospolita. - 1997. - 26 maj.

⁹ Тэрмін уваходзiць у мiжнародны лексiкон для акраслення iснуючай геапалiтычнай рэальнасцi. Гл: Левяц И. Средняя Европа: структура и геополитический выбор // Политические исследования. - 1995. - № 1.

¹⁰ Od komunizmu do demokracji. - Krakow, 1996. - S. 41.

¹¹ Wprost. - 1996. - № 4.

¹² Wprost. - 1994. - № 29.

¹³ Wprost. - 1997. - № 45.

¹⁴ Miedzy polityka a strategia. - Warszawa, 1994. - S. 34.

¹⁵ Polska'95: Raport o rozwoju społecznym. - Warszawa, 1995. - S. 126.

¹⁶ Wprost. - 1997. - № 40.

¹⁷ Od komunizmu do demokracji. - Krakow, 1996. - S. 95.

¹⁸ Rzeczpospolita. - 1995. - 18 list.

¹⁹ Regiony graniczne: wzolazalnosci i wspolpraca. - Warszawa, 1993. - S. 101.

²⁰ Rulkowski J. Niemiecka polityka zagraniczna i polityka bezpieczenstwa // Polska w Europie. - 1995. - Zesz. 17. - S. 80.

²¹ Rzeczpospolita. - 1995. - 18 list.

²² Wprost.- 1997.- № 40.

²³ Miedzy polityka a strategia.- Warszawa, 1994.- S. 18.

SUMMARY

Large-scale changes are underway in the country which is barely over with being socialist and bearing the name of the Polish People's Republic: a transformation of the old economic and social system is progressing and new international goals are being outlined. Poland was the first among the countries of the former socialist camp to take this path. The social-political locomotive of this process was the legendary all-Polish trade-union 'Solidarity'. It was its leaders who took the risk of carrying out the "shock therapy" policy which turned out to be the most radical one in the post-socialist countries.

The reform didn't run smooth. The reformers pushed the solution of social problems to the background and lost the confidence of the people. The parliament elections of 1993 brought to power their recent opponents- communists who seemed to have been crushed. The main stronghold of the 'Solidarity' fell in 1995 – Lech Walesa gave up the President's place to the Social-Democrat Alexandr Kwasnewsky. But the most recent elections (1997) gave a sweeping success to the right-wing 'Solidarity' again. The reasons for the shifts in the political sympathies in Poland remain in the social and economic spheres. The big state plants are still in crisis, with up to 50% of all workforce in the country employed there. the systemic restructuring has manifested its positive results there least of all.

The crucial question for the present ruling elite is paying the voters' bill of credit. For the policy of regulated limitation of social rights has been traditional for the right-wing forces. Poland may be expected to encounter new surprises at the next elections, caused by the failure to meet the workers' expectations.

The daring and difficult stage of general civic, social, economic and political reformation culminated in adopting the Constitution of the Republic of Poland in 1997. The new fundamental law confirmed the transition from totalitarianism to democracy as it was dictated by the spirit of the epoch.

Poland seeks comprehensive economic cooperation and integration with the West, regarding this path as a guarantee of swift economic reforms and overcoming the barriers in development. Integration into the European Union ranks first. It has been spontaneously going on from the beginning of the 90s. In December 1997 the country got the approval for the next stage of the integration – the negotiations for joining the Community. Three important objectives should secure a high position of Poland in European and world economy: technological and structural modernization, discharging the debts and joining the EU. The implementation of this policy should take the period till 2010.

The foreign policy of Poland turned in the 90s from the East towards the West. The priority is joining the European collective security structures NATO and West European Union. There is an opinion that took shape in Polish society that this course is going to ensure the inclusion of the country into the European security system as a full-fledged partner but not as a liege.

Another foreign policy priority of Poland is friendly relation with neighbours. Its legal realization has already secured the conclusion of treaties on cooperation with neighbours; though all of them are new environment for Poland. Real friendly relations take time to shape, especially regarding Russia. The revival of neo-imperial Russian policy can not be discounted which might threaten the sovereignty of Poland.

The third priority of Polish foreign policy is an active part in all-European affairs complemented by real influence along the regional and Baltic axes.

If could be hindered by the German-Russian rapprochement which already took place in history. That is why Polish concept is based on the admission of the rapprochement of Russia and the Federal Republic of Germany only in the degree which is commensurate with the strengthening of the European positions of the Polish State.

Polish diplomacy considers as the indisputable achievements of the recent years in foreign policy the recognition of the western border of Poland by the government of the reunited Germany and the peaceful withdrawal of Soviet (Russian) troops from its territory and it hopes that the admission of the Republic of Poland to NATO will be the third success.